

Žmogiškumo mokytojas: interviu su Žanu Vanjė

Žanas Vanjė (Jean Vanier) paprastai įvardija mažos bendruomenės, kurią jis įkūrė 1964 metais, tikslą: „Arkos paslaptis yra santykiai: nuoširdžiai sutikti žmones, išklausti juos su visu jų skausmu, džiaugsmu, viltimi, istorija“.

Dar sunkiau apibūdinti įvykusius gilius pokyčius „Arkos“ bendruomenės narių gyvenimo namuose – tiek pačios jų „ašies“ – vystymosi sutrikimų turinčių neįgaliųjų, tiek jų asistentų, kurie rūpinasi jų poreikiais.

Nuo vieno namo Prancūzijoje, „Arka“ (prancūzų k. *L'Arche*), išaugo iki daugiau nei 130 bendruomenių visame pasaulyje, įskaitant dar 15 Jungtinėse Amerikos Valstijose. Nuo pamatinės, „Arką“ palaikančios Romos Katalikų Bažnyčios, „Arkos“ bendruomenė išsiplėtė iki Protestantų bei Ortodoksų krikščionių Bažnyčių ir jau peržengė krikščioniškojo pasaulio ribas. Kuomet šią bendruomenę steigiančios grupelės paprašo pasidalinti „formule“ kaip atkurti „Arką“, Vanjė siūlo: „Tai – draugystė, galimybių išnaudojimas ir tikėjimas paprastais dalykais“.

Žanas Vanjė gimė Kanadoje, 1928 metais. Atlikęs tarnybą Britų ir Kanados jūrų kariniame laivyne, Paryžiaus Katalikų institute įgijo filosofijos daktaro laipsnį. Šiuo metu jis gyvena Prancūzijoje, Trosly Breuil miestelyje, kur ir 1964 metais įkūrė „Arkos“ bendruomenę kartu su savo dvasios tėvu, dominikonų kunigu Tomu Filipu.

Kaip pirmą kartą įsitraukėte į veiklą su žmonėmis, turinčiais negalią?

Iš tikrųjų šios istorijos pradžia siekia Antrojo pasaulinio karo laikus, kuomet būdamas 13 metų prisijungiau prie Britų karinių jūrų pajėgų. Po aštuonerių metų nusprendžiau palikti laivyną, neįsivaizduodamas, ką veikti toliau, išskyrus tai, kad noriu sekti Jėzumi.

1950 metais persikrausčiau į bendruomenę Paryžiuje, netoli Dominikonų studijų namų, kur įgijau filosofijos doktoranto laipsnį ir tam tikrą laiką skaičiau paskaitas. Ten ir susipažinau su Tėvu Tomu Filipu. Tam tikra prasme nujaučiau, kad per šį žmogų reiškiasi Dievas.

1963 metais Tėvas Tomas buvo Trosly Breuil kaimelio mažos prieglaudos, dirbančios su neįgaliais žmonėmis, kapelionas. Jis pasiūlė čia atvykti tam, kad geriau pažinčiau žmones ir visuomenę, bei skatino suprasti ir palaikyti ryšį su tais, kuriuos visuomenė engia. Truputį nerimavau, bet nuvykau. Organizacija globojo apie 30 neįgaliųjų vyrų, kurių amžius svyravo nuo 16 iki 40 metų.

Kokia buvo Jūsų reakcija?

Buvau šokiruotas ir nustebintas. Tai buvo mažytė prieglauda, bet ganėtinai intensyvi. Kiekvienas jos gyventojas troškė troško bendrauti su manimi. Filosofijos studentai troško mano proto, tačiau šie žmonės troško mano širdies. Tai buvo šauksmas užmegzti tarpusavio santykius.

Tai taip pat buvo dviejų pasaulių atradimas: patogiai gyvenančių žmonių pasaulis, kurie gali rinktis, ir skurdžiųjų, kurie neturi jokio pasirinkimo. Todėl pradėjau lankytis psichiatrinėse ligoninėse, toje Prancūzijos dalyje, tam, kad išklausyčiau šiuos žmones.

Bet iš tiesų labiau norėjau būti šalia Tėvo Tomo, dėl to nusprendžiau apsigyventi Trosly Breuil miestelyje kartu su dviem – trimis negaliaisiais. Gavau apgriuvusį namą be elektros tiekimo.

Kaip Jūs pasirinkote žmones, su kuriais pirmą kartą pradėjote gyventi?

Tiesą sakant, nepasirinkau. Artimiau susipažinau su negalią turinčių žmonių institucijos vadove, kuri man ir pasiūlė pagyventi kartu su trimis jos gyventojais. Prisimenu, tai buvo perpildyta vieta, - institucija globojo 80 žmonių, kurie vos ten sutilpo.

Vienas iš jų, Rafaelis, sirgo meningitu. Jis negalėjo daug kalbėti. Kitą globotinį – Filipą kamavo encefalitas. Jo viena koja ir viena ranka buvo paralyžiuota. Filipas kalbėjo per daug. Taip pat buvo trečiasis globotinis – Denis, kurio geriau niekada nebūčiau priėmęs, kadangi jis ne tik negalėjo nei matyti, nei girdėti, bet dar ir ištikdavo stiprios psichozės. Kai tik jis paliko prieglaudą, tapo gana irzlus. Taigi, pirmą naktį nakvojau su Rafaeliu ir Filipu bei tuo persigandusiu vyruku. Todėl turėjau nedelsiant telefonu susisiekti su institucija ir paprašyti „greičiau atvykti“. Tad štai taip viskas ir prasidėjo.

Ką išmokote iš draugystės su Rafaeliu ir Filipu ir kaip tai pastūmėjo Jus eiti pasirinktu keliu?

Visų pirma, aš buvau laimingas, o tuo labiau Rafaelis su Filipu dar labiau džiaugėsi, kad paliko prieglaudą. Jie manyje pažadino vaiką. Iki tol buvau rimtas, solidus mokytojas ir pamaldus. O jie iškėlė troškimą kvailioti, nes su žmonėmis, turinčiais protinę negalią, yra žaidžiama, o ne filosofuojama.

Viso to tikslas buvo kurti santykius. Bet pirmiausia, jie turėjo pažinti mane, o aš turėjau pažinti juos. Tai buvo lėtas atradimų metas, atskleidęs mūsų neįtikėtina gražų gebėjimą kurti tarpusavio ryšį. Rafaelis ir Filipas niekada nebuvo branginami ar laikomi vertingais. Man tai buvo visa sudaužytos, sužeistos širdies istorija.

Ar „Arka“ sparčiai plėtėsi?

Iš pradžių daug visko nutiko. Visų pirma psichiatras mūsų paprašė priimti dar vieną gyventoją, kuris neturėjo kur eiti. Netrukus, kaimelyje atsirado naujas namas, kurį galėjome įsigyti. 1964 metų rugpjūtį apgyvendinome nuo 4 iki 5 žmonių. Tada, 1965 metų kovą visas darbuotojų personalas paliko prieglaudą, kurioje Tėvas Tomas buvo paskirtas kapelionu. Jam teko prižiūrėti 32 žmones ir jis manęs paprašė perrimti jų priežiūrą.

Žmonės ateidavo padėti, tačiau to nepakako. Todėl tie metai buvo sunkūs.

Koks buvo Jūsų raktas į santykių kūrimą su protinę negalią turinčiais žmonėmis?

Užtruko nemažai laiko, kad suvokčiau, jog tai, kas iš tikrųjų svarbu – tai įsiklausyti į jų poreikius ir lūkesčius. Pamažu mokiausi įsiklausyti ir sukurti tokią bendruomeninę struktūrą, kuri sudaro sąlygas išsiklausyti vienas kitą.

Laimei, esu tas, kuris eina palei srovę. Asistentai, kurie turėjo daugiau patirties nei aš darbe su neįgaliais žmonėmis, pasakytų: „Nedaryk to, nedaryk ano“. Supratau, kad nieko pats nebūčiau padaręs. Tik kartu galime kažką nuveikti.

Tad raktai, kurie padėjo įveikti barjerus, tai buvo klausymasis, įvertinimas, įžvalga. Taip, pamažu, aš pats formavausi ir keičiausi. Iš dosnumo turėjau pradėti judėti bendruomeniškumo link.

O kuo blogai dosnumas?

Na, dosnumas visada eina išvien su galia, kai turi ir pinigų, ir galimybių. Mano galia visada pasireikšdavo per mokymą. Tačiau bendruomenėje galia išnyksta, kadangi tampa kažkieno draugu. Bandžiau pereiti nuo dosnumo iki asmeniško susitikimo. O tai reikalauja išklausymo ir supratimo.

Tačiau šis ėjimas taip pat reikalauja būti pažeidžiamam. Turi judėti nuo asmeniško susitikimo iki draugystės, ir, tuomet, per įsipareigojimą, žingsnis po žingsnio, galia dingsta. Supratau, kad yra būtina, jog žmonės jaustųsi laukiami ir rastų vietą, kurioje kam nors priklausytų. Mes priklausome nuo vienas kito. Bet šis suvokimas augo pamažu.

Manau, jog mano stiprybė yra ta, kad gerai nežinojau, ką darau. Kai nežinai, ką darai, jautiesi taip, lyg sektum paskui muziką. Tiesiog eini – žmonės ateina, kai kurie pasilieka, o kiti juda toliau. Žmonės keičiasi.

Vis dėlto, per visa tai, išsivystė tam tikras planas. Tikiu, kad tai – stebuklas. Niekada nenorėjau pradėti judėjimo. Aš tiesiog norėjau būti šalia Tėvo Tomo ir gyventi su dviem – trimis žmonėmis. Šiai dienai turime 131 „Arkos“ bendruomenę ir dar apie 10 jau kuriasi.

Kaip Jūs manote, kas generuoja šį augimą? Kodėl „Arka“ tokia patraukli?

Aš manau, kad tai palaiapsniui atėjęs suvokimas, jog būtent mus keičia žmonės su negalia. Vakar kartu su bendruomene Čikagoje valgėme vakarienę. Tame susibūrimo galėjai jausti Dievo buvimą: švelnumą, taikingumą ir gerumą. Tai – mažoji Dievo karalystė. Čia yra džiaugsmo, laimės ir pamaldumo.

Šv. Paulius pirmajame laiške korintiečiams sako, kad tos, pačios silpniausios ir netinkamiausios kūno dalys yra būtinos kūnui, todėl jos turi būti gerbiamos. Dar niekada iš bažnyčios mokymo nebuvau skaitęs apie tai, jog mums reikia žmonių su negalia, nes jie yra bažnyčios dalis. Tačiau bažnyčia negali vadintis bažnyčia, jei jos dalys yra atskirtos. Visos kūno dalys yra svarbios. Kūnas negali egzistuoti be tų silpnųjų savo dalių. Todėl, taip susiformavo visiškai naujas supratimas, jog bažnyčia yra tampriame ryšyje su bendruomenėmis.

Vis dėlto, tuo pačiu metu, mes nekovoju su tam tikra problema, nors čia slypi gili prasmė, jog per „Arką“ kažkas buvo duota visai bažnyčiai. Ir kai turiu omenyje visą bažnyčią, kalbu net tik apie Katalikų Bažnyčią, bet ir apie Protestantų ir Ortodoksų krikščionių Bažnyčias. Tai apima viso pasaulio bendruomenes, kadangi jau įsitraukia ir musulmonai.

Supratome, kaip mus pakeitė silpnumas. Tačiau mes gyvename tokioje socialinėje kultūroje, kuri tiki, jog mus keičia galia. Visi jaučiame silpnumo ir galios įtampą.

Kas trukdo bažnyčiai laikyti protinę negalią turinčius žmones savo centre?

Visada sunku tiksliai ką nors nustatyti. Kai Viešojo transliavimo paslaugų (PBS) komanda apsilankė pas mus „Arkoje“ padaryti reportažą, jie nustebo: „Dar niekada nematėme kažko panašaus“. Galima lankytis bažnyčioje ir niekada neišgyventi tokio džiaugsmo ir ryšio.

Jėzus buvo patikimas, nes jis daug padarė. Kas padaryta šiai dienai, kas rodytų, jog galima pasitikėti Katalikų Bažnyčia ar krikščionimis?

Pagrindinis visa ko klausimas – tai pokytis. Kažkoku būdu „Arka“ iš paprastos vietos, kurioje įgyvendinamas teisingumas žmonių su negalia atžvilgiu, išaugo iki karalystės, kurioje būtent neįgalieji pakeitė mus pačius.

Vienuose mūsų gyvenimo namuose gyvena itin sunkią negalią turintys žmonės. Dauguma žmonių mano, jog būnant tokios būklės, neįmanoma užmegzti ryšio. Kai ateina jauni asistentai, būtent tas ryšys juos ir pakeičia. Jie jau geba suprasti šį konfliktą su įsigalėjusia visuomenės kultūra.

Koks tai yra konfliktas?

Jungtinių Amerikos Valstijų kultūra – tai sėkmės, galios ir didėjančio socialinio mobilumo kultūra. Tai galima pastebėti netgi bažnyčioje, kuomet, kaip pavyzdžiui, taip vadinamas kardinolas yra „paaukštinamas“. Aš tai laikau pažeminimu! Noriu pasakyti, kas iš viso norėtų būti kardinolu?

Tai, kas svarbiausia – rasti erdvių, kur galėtum džiūgauti ir dainuoti, būti laimingas, būti kaip galima žmogiškesniu.

Tačiau, netgi bendruomenės sąvoka tapo iškreipta. Pasaulyje labai maža vietų, kur žmonės dirba, kovoja kartu ir myli vienas kitą. Su viena iš tokių susipažinau Vašingtono valstijos afroamerikiečių bažnyčioje, kurioje jčiau žmonių tarpusavio meilę. Tai mačiau ir Prancūzijos evangelikų bendruomenėse, kur žmonės maždaug taip kalbėjo: „Aš neseniai kalėjime aplankiau šį mūsų bendruomenės vyrą“. Galėjai jausti, jog žmonės iš tiesų myli vienas kitą.

Katalikų Bažnyčia griežtai laikosi įžadų, bet kartais pasigendama ryšio tarp bendrystės su Jėzumi ir grupės vienybės. Mūsų kultūroje bijoma santykių. Esame pernelyg bailūs. Tačiau Jėzus moko, jog meilė vienas kitam mus sustiprina. Nėra prasmės bijoti žmonių, kurie yra kitokie.

Vietoje to, statome sienas. Jungtinėse Amerikos Valstijose, visuose miestuose, pagrindinis dėmesys yra sutelktas į apsaugą. Kitatautis laikomas potencialia grėsme. Imigrantai – tai didžiulė grėsmė. Niekas neišmano, ką daryti.

Galite išsamiau papasakoti apie Katalikų Bažnyčios šaknis „Arkoje“ ir kaip jos išsikerojo už Romos Katalikų Bažnyčios ribų?

Akivaizdu, kad gimėme katalikiškoje žemėje. Ką aš laikau esminiais Katalikų Bažnyčios elementais – Dievo žodį, Eucharistiją, kunigą – jie taip pat sudaro ir „Arkos“ pamatą. Katalikybėje, evangelijų antropologijoje taip pat sutinkama vizija, kaip silpnieji keičia stipriuosius.

„Arka“ sparčiai augo, pasiekdama ir Anglikonų Bažnyčią. Dabartiniu metu skatiname kiekvieną bendruomenę pagal religinius principus nuspręsti, kokius narius ji nori priimti. Mūsų vietinė bendruomenė, yra katalikų bendruomenė. Kai nuvykstame į Kalkutą, matome, jog bendruomenę sudaro induistai. Paskutiniu metu taip išaugome, jog atsirado musulmonų bendruomenių su negalia turinčiais musulmonais. Kaip tai gali būti? Nežinome. Galiausiai, žmonės į mūsų bendruomenę ateina ne dėl to, jog jie yra katalikai, bet todėl, kad jie išgyvena skausmą. Bendruomenės pasas – kančia.

Siekiame tai pažinti ir suprasti, todėl mums reikia teologų ir antropologų pagalbos. Manau, kad mums reikia pagalbos, nes patys vieni negalime tiek daug padaryti. Bet visada esminis dalykas yra tai, jog silpnieji mus keičia.

Kalbama, jog Jonas Paulius II-asis buvo „Arkos“ gerbėjas.

Kai 1985 metais pirmą kartą sutikau dar sveiką Joną Paulių, jis paprašė manęs papasakoti apie „Arką“. Papasakojau jam apie Eriką, kuris buvo aklas ir kurčias, bei kaip šis žmogus pakeitė mano gyvenimą. Vėliau nugirdau, kad jis kažkam papasakojo, kad nesuprato, apie ką aš kalbu.

Bet prieš mirtį jis iš tikrųjų suprato, ką turėjau omenyje, nes pats tapo regimu Dievo ženklu savo paties silpnume. Jam būnant prie mirties slenksčio, paskutinės fotografijos, darytos Šv. Petro bazilikos lango rytinėje pusėje, užfiksavo, kaip jis bejėgiškai pravira burna bando tarti žodžius. Tai iš tiesų įkūnijo Jėzaus kančios ant kryžiaus simbolį. Mano manymu, jo silpnumas – tai buvo žinia pasauliui.

Manęs paprašė paaiškinti vieną Rožinio dalį, kai Jonas Paulius atvyko į Lurdą prieš kelis metus. Ašėjau visiškai priešais jo „popamobilį“ – į priekį link kiekvienos iš penkių Stočių. Vienas iš Rožinio slėpinių buvo Jėzaus kalba vargšams. Žvelgiau į popiežių ir tariau sau: „Mūsų popiežius dabar yra tarp pačių skurdžiausiųjų. Kadangi jis yra pats skurdžiausias, vadinasi, tai – Dievo šlovės ženklas, tai – Dievo veikimas per jo kūną.“

Koks Dievas atsiskleidžia per tokį silpnumą?

Ettie Hillesum, olandų žydų klimės moteris, kuri mirė Aušvice, buvo viena didingiausių iš pranašų, supratusi Dievo veikimą. Ji skelbė, jog ne mums reikia Dievo, - tai Dievui reikia mūsų.

Tai visiškai nauja vizija apie tai, kas yra Dievas. Tai – Dievo mažumo vizija. Tai – Dievo silpnumo vizija. Dievas yra labiausiai atstumtas. Niekam nereikia Dievo. O taip, visada kalbėsime apie galingąjį Dievą, kuris yra mūsų pusėje. O galbūt tai yra ir pažeidžiamas Dievas, trapus Dievas, Dievas, kuris verkia?

Aš visuomet suirztu, kai žmonės man sako, kad darome gerą darbą. Aš nenoriu tik gerai dirbti. Manęs tai nedomina. Tai, kas man įdomu – tai tos karalystės vietovės, kurios atskleidžia, kas yra tikrasis Dievas.

Kaip visi šie bendro gyvenimo su negalia turinčiais žmonėmis metai Jus asmeniškai paveikė?

Pamenu vieną vyruką, kuris turėjo itin sunkias negalias ir kuris pragyveno kartu su mama 30 metų. Ji susirgo ir nebegalėjo juo pasirūpinti, todėl jis buvo apgyvendintas prieglaudoje. Ten jis be perstojo šaukė.

Jo riksmas pačiame manyje pažadino riksmą. Jo nerimas pažadino mano nerimą. Kai aš jį prausdavau, jis būdavo toks atviras ir visiškai atsipalaidavęs. Bet kai išlipdavo iš vonios, jo kūne tvyranti įtampa vėl grįždavo ir jis toliau nepaliaujamai šaukdavo. Nusprendėme neduoti jam vaistų, tam, kad numalšintume riksmą, kadangi supratome, jog tai – natūrali reakcija į skausmą. Jei pažeistume šią natūralią reakciją skausmui, ji kartotųsi toliau, taip sukeldama dar didesnę pavojų. Todėl buvo svarbu, kad jis šauktų. Tačiau šis riksmas pastatė mane akis į akį su mano paties realia baime ir nerimu.

Neseniai Prancūzijoje buvome susitikę su tėčiais, auginančiais protinę negalią turinčius vaikus. Niekada nebūtume patikėję, kas atsitiko. Pirmą kartą tėvai ėmė pasakoti apie pyktį, jog augina neįgalų vaiką. Iki tol tai buvo mamos problema. Tėčiai pasinerdavo į darbą, grįždavo vėlai ir iš tikrųjų niekada taip ir nesusitaikė su realybe. Bet staiga jie pradėjo atsiverti, nes davėme jiems galimybę kalbėti apie jų pačių skausmą.

Žmonės su negalia išryškina mūsų pačių negalias, jei leidžiamės su jais į šį trapų ryšį. Patyriau savo paties ribas bei baimes. Bet taip pat žinau, jog esu kelyje į išgijimą. Galbūt gijimas – tai žinojimas, kur yra tavo paties skausmas.

Tekstą vertė - Jūratė Ziedelytė, socialinio darbo magistrė.

Internetinė nuoroda į tekstą: <http://www.uscatholic.org/culture/ethic-life/2008/06/humanity-professor>